

МЕСИЈАНСКА ЗВАЊА У ЕНОХОВИМ ПАРАБОЛАМА

Љиљана Јовановић*
Православни
богословски факултет,
Универзитет у Београду

Апстракт: У раду се истражује однос између месијанских звања у Еноховим Параболама и новозавешним списима ујоредном литерарном анализом. Циљ рада је да се уоче сличности и разлике које владају међу поменутиим текстовима и да се истовремено одговори на питање ко је Енохов Син Човечији?

Кључне речи: Енохове параболе, месијанска звања, Син Човечији.

1. Увод

Говор у сликама Етиопске књиге Енохове предмет је великог интересовања бројних истраживача.¹ Један од разлога је честа употреба синтагме „Син Човечији“ у комбинацији са још неколико месијанских звања као што су Изабрани, Изабрани праведности и вере, Праведни и Месија. Имајући у виду да овај део није пронађен међу списима откривеним у кумранском налазишту, претпоставило се да је спис дело хришћанина трећег века нове ере, односно да је помен Сина Човечијег хришћанска интерполација. Такво становиште које је изнео Милик било је изложено бројним критикама. На семинару у Тибингену 1977. и касније 1978. године у Паризу, овакво мишљење је одбачено али је отворило бројна питања која се између осталих односе на то да ли су Енохове Параболе извршиле утицај на јеванђеља или обрнуто? Да ли

* llilijov@gmail.com.

¹ Спорни део „Говори у сликама“ Етиопске књиге Енохове другачије се још назива „Параболе“.

је недостатак овог списка међу открићима у Кумрану довољан разлог да се посумња у његову аутентичност? Да ли је помињање Сина Човечијег и честа употреба истог од стране јеванђелиста разлог да се Параболе припишу хришћанском аутору? Истовремено, представља повод да се испитујући значење месијанских звања у Параболама утврди ко је заправо Енохов Син Човечији?

1.1. Време настанка

Пре него што је 1976. Године Милик, објавио *The Books of Enoch, Aramaic Fragments of Qumran Cave 4*, владало је мишљење да су Параболе најмлађи део Етиопског Еноха, дело писца из првог века пре хришћанске ере.² Како спис који садржи Параболе није пронађен у Кумрану, Милик је понудио као решење датум последње хришћанске редакције 270. годину нове ере, наводећи да је спис по форми ближи Сибиленим пророчанствима и да израз „анђели имају крила“ у 61, 6 који је, како сматра, карактеристичан приказ за анђела у хришћанској иконографији заправо траг хришћанског аутора.³ Као једини разлог одсуства списка из Кумрана, он наводи могућност да спис у то време није ни био познат. Помен Парћана и Миђана, у 56, 5; које тумачи као рат Трајана против Парћана 117. године, по његовом мишљењу, допуњује ову хипотезу. Слично овом становишту, Сачи разматра могућност да је спис настао после затварања пећина 68. године Христове ере, у време тзв. „златног доба апокалипсе“ када настају и други апокалиптични апокрифи попут Четврте књиге Јездрина, Апокалипсе Ва-

² Мишљење да је могуће време настанка период од 105. до 65. године пре Христа заступао је Чарлс. Исто мишљење заступао је и Остерлеј, док Чарлсворт брани становиште да је дело настало за време владавине Ирода Великог. Исто мисле Вандеркам, Никелсбург, Лумпкин и др. У сваком случају ради се о првом веку пре нове ере. Уп. Charles, R. H. (1913), *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in english with introduction and critical and expelanatory notes to the several books*, Volume II, Pseudepigrapha, Oxford 1913, 164; Osterley, W. O. (1917), *The Book of Enoch*, translated by Charles R. H., D. Litt., D. D, SPCK, London 1917, 14; Charlesworth J. H. (1983), *The Old Testament Pseudepigrapha, Apocalyptic Literature & Testaments*, New translation from Authoritative Texts with Introduction and Critical Notes by an International Team of Scholars, Duke University, Doubleday& Company, Inc, Garden City, New York, 1983; исти, (2013) „The Date and Provenience of the Parables of Enoch“, у: *Parables of Enoch, A paradigm* Swift, Charlesworth J. H. and Darrell I. Bock (прир.), T&T Clark, London and New York, 2013; Nickelsburg, G. W. E. (2004), *1Enoch, A New Translation*, Fortress Press, Minneapolis, 2004, 93.

³ Уп. Millik, J. T. (1976), *The Books of Enoch, Aramaic Fragments of Qumran Cave 4*, Oxford, 1976, 8.

рухове и канонског Откривења.⁴ Насупрот томе, постоје бројни разлози који могу објаснити ово одсуство. Слично Параболама, у Кумрану нису пронађени ни Књига о Јестири, ни Прва књига Макавејска као ни Псалми Соломонови. Више од хиљаду рукописа кумранских руина остало је неидентификовано и недоступно научницима, а међу њима су и првих 36. глава Етиопске књиге Енохове.⁵ У пећини под бројем 1, бедуини су пријавили седам рукописа да би археолози касније разоткрили седамдесет. Пећина под бројем 4, заправо су две пећине истовремено откривене које је R. De Vaux назвао истим именом. Од могућих 400 рукописа нађених у ове две пећине, бар 2% је изгубљено. Слично томе, познато је да је неколико пећина урушено као и да су неки рукописи заплешени од стране римских војника, а касније и од самих бедуина. Укупно, може се претпоставити да се располаже са свега 20 до 30% од садржаја који је био похрањен у кумранским пећинама. Недостатак „Парабола“ у Кумрану, не значи нужно да спис није био познат есенској заједници.⁶ Постоје оправдани разлози који поткрепљују веровање да се струја везана за Енохово „откривење“ појавила много раније, тачније, око четвртог века пре Христа, односно у време касне послеперсијске ере на шта упућују бројни фолклорни елементи који говоре о пореклу зла.⁷ Чарлсворт је као један од могућих разлога претпоставио могућност да есени не би прихватили идентификацију Сина Човечијег са Месијом који, како открива Архангел Михајло у 71, 14; заправо јесте Енох.⁸ По есенском учењу, онај коме су откривене небеске тајне је Учитељ Праведности. Налазиште у Кумрану у погледу Парабола, није донело новина јер сагласност између истраживача везано за њихово порекло није постигнута. Из тих разлога недостатак списа у Кумрану није могуће узети за параметар при одређивању старости списа.

Историјским приступом проблем је донекле превазиђен тумачењем поменутог места 55, 6; на коме је споменута инвазија Миђана и Парђана. Иако је Милик понудио за решење 117. годину после Христа,

⁴ Sacci, P. (2006), „Qumran and the Dating of Parables of Enoch“, у: *The Bible and The Dead Sea Scrolls*, The Princeton Symposium on the Dead Sea Scrolls, Charlesworth J. H. (прир.), Volume One, Scripture and The Scrolls, Baylor University Press, Waco, Texas, 2006, 381.

⁵ Више о томе види: Charlesworth, „Date...“, 93–98.

⁶ Исто.

⁷ Boccaccini, G., „Qumran And The Enoch Group: Revisiting The Enochic-Essene Hypotesys“, у: *The Bible and The Dead Sea Scrolls*, The Princeton Symposium on the Dead Sea Scrolls, Charlesworth J. H. (прир.), Volume One, Scripture and The Scrolls, Baylor University Press, Waco, Texas, 2006, 37–66.

⁸ Charlesworth, *исто*, 93.

вероватније је ипак решење да се заправо ради о инвазији Парћана на Сирију о којој говори Јосиф Флавије у Јудејским старинама, а која се десила око 40. године пре нове ере.⁹ Томе у прилог говори и помињање „суве земље“ у 48, 8; које наводи на покушај идентификације са местом на коме је могућ настанак списа.¹⁰ Чарлсворт ову синтагму тумачи као супротност мочварној, необрадивој земљи. Значење израза „сува земља“, по његовом мишљењу, јесте земља која је обрадива површина, а коју је Ирод Велики давао у власништво досељеницима у Палестину.¹¹ Узимајући у обзир социјалне и економске разлоге као и помињање Горње Галилеје на коју су се спустили Посматрачи, изводи закључак да се вероватно ради о Галилеји, а да је мочварна земља заправо мочвара у близини Банијаса или Капернаума. У прилог томе говори и одсуство наговештаја о разорењу храма 70. године, који би као један од најтежих догађаја јеврејске историје вероватно био споменут.

Један од основних проблема при одређивању старости списа сигурно лежи у чињеници да првобитни текст није сачуван. Слично осталим деловима Енохове књиге и овај део, како се претпоставља, изворно би могао бити написан на семитском језику.¹² У сваком случају, на Параболе се може гледати из два угла: на јеврејски текст са хришћанским додацима или на јеврејско дело са јеврејским додацима. У оба случаја, композиција није јединствена. Сјоберг предлаже следећи редослед током њихове текстуалне историје: Нојеви одељци: 39, 1–2а; 54, 7 – 55, 2; 60; 65–69, 25; Космологијски одељци: 41, 3–8; 43–44; 59; Главе о мудрости 42; Национално-месијански одељци 50; 56,5–8; 57; Закључак 70–71.¹³ Неколицина њих чинила је првобитни текст, међутим, по његовом мишљењу, од пресудног значаја, за разумевање овог проблема неопходна је детаљна анализа 70–71. Унутар овог дела, како се наводи, постоје три одељка који су чврсто обједињени. То су 70,1–4;

⁹ У то време водила се борба око престола између Хиркана II и Ирода Великог. Парћански генерал и син парћанског краља, Пакорус кренуо је на Јудеју. Фазаела, брата Ирода Великог и Хиркана, успео је да зароби док је Ирод Велики побегао у Масаду. Пакорус из одмазде пљачка Јерусалим и разара Марису. Уп. Флавије Ј. (2008), *Јудејске старине*, с енглеског превео Владан Добривојевић, Двери, Београд, 2008, 616.

¹⁰ Charlesworth, „Date...“, 93–98.

¹¹ *Исшо*.

¹² VanderKam, J. C. (1992), „Righteous One, Messiah, Chosen One and Son of Man in 1 Enoch 37–71“, у: *The Messiah*, The First Princeton Symposium on Judaism and Christian Origins, Development in Earliest Judaism and Christianity, (прир.) Charlesworth J. H. with J. Brownson, M. T. Davis, S. J. Kraftchick and A. F. Segal (прир.), Fortress Press, Minneapolis, 1992, 176.

¹³ *Исшо*.

71, 1–4; 71, 5–16; Енох се најпре узноси у рај (70, 2), затим на нижа небеса (71, 1–4) и на крају на небо небеса (71, 5–16). У првом одељку, глагол употребљен за Енохово узношење је *tala' āla*.¹⁴ Исти облик глагола среће се и у Књизи пророка Исаије 52, 13 за узношење слуге. Постоји неколико елемената који су инспирисани Исаијом. Епитет „праведни“ може бити позајмљен од Исаије 53; као и термини корена *ṣdk* у неколико облика који су такође уочени и у Параболама. Други израз који се односи на слуге „изабрани“ у Исаији 41, 8; 9; 42, 1; 43, 10; 20; 44, 1; 45, 4; 49, 7; у Параболама је *hecu* у првом лицу једине у облику заменичког додатка у неколико случајева „мој избрани“ 45, 3; 55, 4; 61, 5; Друго место које се повезује са Исаијом 49, 1 јесте 46 глава Еноха и помен да је Син Човечији именован пре стварања. Осим тога, сродност је уочена између Парабола 48, 6; 62, 7; и Исаије 49, 2; 51, 16; где се говори да је Син Човечији сакривен од стране Господа Духова као и синтагма „светло народима“ 48, 4 тј. Исаије 42, 6; 49, 6. Поменути сродни изрази ипак су употребљени у различитом контексту, код пророка Исаије слуга се можда може поистоветити са Израиљем, док је код Еноха употребљен за појединца.

Далеко више сличности може се уочити у односу на Књигу пророка Данила које се осим помена Сина Човечијег огледају и у визији престола Божијег који је окружен потоцима ватре и опису бића Божијег који се код Данила назива Старац Дана (Дан. 7, 9), а код Еноха Глава Дана.¹⁵ И у првом и у другом случају, описана је појава главе беле као вуна. Осим овога, још неколико израза нађених код Данила карактеристични су за апокрифне списе. Такви су на пример „Посматрачи“ (Дан. 4, 13) или „Китејци“ (Дан. 11, 30), који се још могу срести у Параболама, у Књизи Јубилеја и есенским апокалипсама, нарочито у спису „Рат синова светла против синова таме“.¹⁶ Ово проблем још више компликује и поставља питања на које је веома тешко дати одговоре. Једно од њих је да ли је Енох извршио утицај на Данила или обрнуто? Познато је да су у кумранским пећинама пронађени фрагменти Еноха који су далеко старији од Данила који је до скоро био сматран за зачетника апокалипсе.¹⁷

¹⁴ *Исцо*, 170.

¹⁵ Уп. 1. Енох. 46–48; Дан. 7, 9.

¹⁶ Уп. Јуб. 5, 10; 1. Енох. 10, 13; 1QM XIV (119) 6–7.

¹⁷ Откривених пет рукописа ангелолошке књиге Енохове, који су нађени у Кумрану, показују да је један од њих настао у првој половини првог века старе ере, док је део о паду анђела настао много раније и датира се у пети век старе ере. Уп. Томић, И. (1997), „Есенске апокалипсе“, *Хришћанска мисао*, 4–8 / (1997), 3–4; Томић, С. (1986), *Pristup Bibliji*, Zagreb, 1986, 193.

Да ли је онда ипак могуће да су Параболе биле познате есенској заједници, а да два пута употребљен израз „Месија“ сведочи о њиховом утицају.¹⁸ У оквиру есенске заједнице честа је употреба израза „Месија“ у смислу есхатолошког вође.¹⁹

¹⁸ Учење о Месији није основна идеја есенске заједнице, међутим титула „Месија“ постаје „terminus technicus“ за есхатолошког вођу. Уп. Charlesworth J. H. (1992), „From Messianology to Christology: Problems and prospects“, у: *The Messiah, The First Princeton Symposium on Judaism and Christian Origins, Development in Earliest Judaism and Christianity*, Charlesworth J. H. with Brownson J., Davis M. T., Kraftchick S. J. and Segal A. F. (прир.), Fortress Press, Minneapolis, 1992, 25.

¹⁹ У спису Правилник благослова означеног као 1QS^b, а који је двојник правилника 1QS, садржане су четири формуле благослова од којих је последњи благослов есхатолошком Месији. Сачувано је у десет строфа. Спис је био намењен за богослужбену употребу и представља проширену форму Аронитског благослова из Број. 6, 24–26. Како се може видети у 1QS9,10 на Крају Дана требало би да се појаве три лика последњих времена. Очекиване личности су пророк и два помазаника, један из куће Аронове, други из Израилеве. На празничном окупљању, како се наводи, учествују двојица помазаника. Прво, највише место припада свештенику, а када се буду изређали сви Аронови синови наступиће Месија Израилев. Нико не сме испружити руку за првином хлеба пре него што свештеник изговори молитву. Помазаници су земаљски ликови, са посебним службама и њихова се улога остварује на земљи. Арон, представља свештенство, Израил краљевство и као што је случај и у Књизи Јубилеја и Завештању Јудином, првенство има месија свештеник. Основа за овакво ишчекивање налази се у обећању Божијем да ће свом народу подигнути пророка (Изл. 18, 18), затим, на пророштву Валаама из Бр. 24, 17, Јаковљевом благослову Левија (Изл. 33, 8–11) и пророштву пророка Захарије у 13. глави. Улога пророка је да саопшти заједници све што Бог заповеди. Иако не носи титулу помазаника, он је весник месијанског времена који треба да саопшти Божију коначну одлуку. Пророка треба тумачити у смислу (Пнз. 18, 5), као уста Божија која преносе Божије заповести. Помињање двојице помазаника среће се и у спису „Рат синова светла против синова таме“. Међутим, у Дамаштанском спису у којем се заједница позива да следи правила Закона док не дође Помазаник Арона и Израиља, обе титуле односе се на једну личност, говори се, дакле, у једнини док се пророк уопште не спомиње. Тим поводом, постојали су покушаји да се употреба једине протумачи као дело средњовековног преписивача који није прихватио учење о двојици месија, док се изостављање пророка схвата као да је писац списа пророка весника месијанског времена посматрао као умрлог Учитеља праведности. Не сасвим јасно помињање помазаника налазимо и у спису „Правилник заједнице Израиља на крају дана“ у коме се најављује Помазаник са којим ће доћи глава целе заједнице. Тумачење овог текста је тешко јер недостају кључне речи. Постојали су покушаји уметања могућих израза који недостају нарочито испред самог термина „Помазаник“ али су они били нејединствени и нису допринели решењу проблема. Осим тога, пронађено је неколико спорних списа у 4. пећини који загонетно говоре о месији. У спису 4Q285, на самом почетку говори се о Помазанику којег ће слушати и небо и земља као и о Месији из рода Давидова који је убијен од стране непријатеља. Текст који се налази у спису 4Q521, назван Месијанска апокалипса, говори се о месији пророка Исаије који сужње ослобађа, слепима враћа вид, погнуте исправља, болесне исцељује, мртве васкрсава. У спису 4Q541 говори се о некој загонетној личности која је послана синовима свог нараштаја чији сјај ватре допире до свих крајева земаљских и осветљава сву таму.

У Старом Завету, „Месија“ у есхатолошком смислу, помиње се само код пророка Данила.²⁰

Проблем односа између термина Месија – Син Човечији захтева дубоку анализу али се на први поглед може уочити да су иако еквивалентни ови изрази у Новом Завету сасвим различито употребљавани.

Последњи текст из 4. пећине је 4Q246 који говори како ће Бог подигнути краља, Сина Божијег који ће бити велик на земљи, а који ће Син Свевишњег бити назван. Његова владавина ће бити вечна и сви његови путеви истинити. Он ће судити земљи према истини, мач ће нестати са лица земље и сви крајеви заклеће му се на верност. Велики Бог биће му помоћ у свако доба који ће народе бацити пред његове ноге. Посебно занимљива јесте слика суда описана у спису 11Q Melk, у којем се као извршитељ суда спомиње Мелхиседек. У Старом Завету он се спомиње свега два пута и то у Постању 14 и Псалтиру. У Новом Завету, спомиње се у Павловој Посланици Јеврејима где се тумачи као праслика Христа. У десетој и последњој епохи, Мелхиседек најављује свету велику годину опраштања као испуњење обећања пророка Исаије у 61, 1. Истовремено, он спроводи и Божију одмазду над злочинцима. Паралелно, појављује се весник који објављује поновну Божију владавину као што је описано у Исаји 52, 7. У делу, Откривење седмица, код Еноха, такође се говори о циклусима света којих укупно има десет, док је помињање Мелхиседека у контексту могућег месије јединствена форма која се у претходним списима није могла срести. Више о томе види, 157; Garnet, P. (2006), „Atonement, Qumran and The New Testament“, у: *The Bible and The Dead Sea Scrolls*, The Princeton Symposium on the Dead Sea Scrolls, Charlesworth J. H. (прир.), Volume One, Scripture and The Scrolls, Baylor University Press, Waco, Texas, 2006, 357–38; Collins, J. J. (1998), *The Apocalyptic Imagination, An Introduction to Jewish Apocalyptic literature*, Second edition, William B. Eerdmans Company, Grand Rapids, Michigan/Cambridge, UK 1998; Charlesworth, Messianology, 24–29; Shiffman, L. H. (1992), „Messianic Figures and ideas in the Qumran Scrolls“, у: *The Messiah*, The First Princeton Symposium on Judaism and Christian Origins, Development in Earliest Judaism and Christianity, Charlesworth J. H. with Brownson J., Davis M. T., Kraftchick S. J., and Segal A. F. (прир.), Fortress Press, Minneapolis, 1992, 116–129; Томић, И., *Прошвишници есенске заједнице у кумранским сџисима*, Богословски факултет Српске Православне Цркве, Београд 2004; Weber, E. (1972), *Kršćanstvo prije Krista*, Zagreb 1972, 61, Уп. Gnilka, J. (2003), *Prvi kršćani*, Izvori i početak Crkve, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2003, 89–90.

²⁰ У Старом Завету, помазивање се сматрало светим чином којим је помазаник примао духа Божијег. Помазање је могло бити схваћено веома широко: помазан би могао бити шатор састанка или Ковчег Завета (Изл. 30, 26), обични припадници народа који се посвећују Богу. Помазаницима су се сматрали сви који су у служби изабраног народа, те је помазаником код Исаије 45, 1 назван и персијски цар Кир, или код Јеремије вавилонски краљ Навуходоносор. Након што Натан објављује Давиду вечно царевање и богосиновски однос, сви владари из династије цара Давида посматрају се као месије помоћу којих је Бог остваривао промисао везану за изабрани народ. Овакав доживљај месије или царски месијанизам, карактеристичан за 11. односно 10. век старе ере. Таква су места заступљена нарочито у Псалмима 2; 18; 20; 28; 45; 84, 105 и 132. Посебно је издвојен 110. који говори о помазанику вечном свештенику из рода Мелхиседека. Помазаници у смислу земаљске фигуре помињу се у 1. Самуиловој 2, 10, 16; 24 и 26. Међутим, код Данила 7, 14; Месија се спомиње у есхатолошком смислу, где је израз „Месија“, употребљен у виду титуле.

1.2. Христолошка звања у Новом Завету

Није без основе мишљење да је синтагма „Син Човечији“ била добро позната у Христово време. Кад погледамо синоптичка јеванђеља најчешћа звања која се употребљавају везано за Христа су Син Човечији, Месија (Христос), Син Божији или Син Давидов. Изузетно, свега три пута, Христос се од стране демона назива Светац Божији. Титула „Син Човечији“ је најчешће употребљена. У синоптичким јеванђељима споменута је око 70 пута од тога најчешће у јеванђељу по Матеју укупно 32 пута, где се 17 пута говори у контексту историјске улоге и 15 пута Син Човечији се спомиње у контексту будућих догађаја као што су васкрсење мртвих, општи суд или други долазак.²¹ Титулу „Син Човечији“, употребљава сам Христос када говори о себи и својој мисији тумачећи параболе или неки одређени догађај: „Шта о мени говоре људи, ко је Син Човечији“ (Мт. 16, 13)? Том приликом, иако говори о себи самом, увек користи треће лице једине.²² У оквиру поменутих јеванђеља, разликује се неколико улога Сина Човечијег.

У првом случају, израз се користи да опише једноставно Христово припадање људском роду нпр: „И приступивши му један књижевник рече му: Учитељу, ићи ћу са тобом куд год поћеш. Рече му Исус: Лилице имају јаме и птице небеске гнезда, а Син Човечији нема где главу заклонити“ (Мт. 8, 19–20). На другом месту, користи се да искаже ауторитет који му је од Бога дан када говори нпр. о власти Сина Човечијег да опрашта грехе (Лк. 2, 10). У остала два случаја, разликује се Христова историјска улога искупитеља који страда: „И поче их учити да Син Човечији треба много да пострада, и да ће га одбацити старешине и првосвештеници и књижевници, и да ће га убити, и да ће после три дана васкрснути“ (Лк. 8, 31). Есхатолошка улога огледа се у томе да је Сину Човечијем дано да васкрсава мртве, суди народима или седи са десне стране Силе. Најбољи пример у којем је дат опис есхатолошког Месије је 24. глава јеванђеља по Матеју односно 13. глава Марковог јеванђеља. Као у Књизи Јубилеја, најава почетка страдања је пораст непријатељства међу људима, затим следи „Гнусоба опустошења“, коју је најавио Данило.²³ Долазак Сина Човечијег биће као муња која излази од истока и сине до запада. Као у Четвртој књизи Јездриној и Псалмима Соломоновим, сабраће се народ са четири стране ветра, међутим, дан ни час када ће то бити нико не зна, ни Син Човечији, ни анђели

²¹ Уп. Мт., Мк., Лк., Јн.

²² Имајући у виду, да се обраћа својим сународницима Јеврејима, претпоставља се да је тај израз имао посебно значење. Више речи о о томе биће у наставку текста.

²³ Уп. Јуб. 13, 13–26.

небески већ само Бог Отац.²⁴ Иако су визије другог Христовог доласка веома сличне поменутих апокрифним списима ипак постоји разлика која се огледа у појави лажних христоса, знака Сина Човечијег на небу и агностичком приступу времену када ће се то одиграти.

Ни у једном од синоптичких јеванђеља, Христос себе не назива Месијом. Међутим, то никада ни не пориче. Сам израз „Помазаник“ појављује се свега 13 пута и то приликом обраћана других лица Христу. Изузев места на којима апостол Петар признаје да је Исус Христос (Мт. 16, 1; Мк. 8, 29; Лк. 9, 20) једино демони препознају Исуса као обећаног Христа, Сина Божијег али им тада Христос прети да о томе не говоре и не одају га (Мк. 3, 11–12). На више места, Христос захтева да се не открије његов идентитет Сина Божијег – Месије док се не испуни пуноћа времена односно док се Син Човечији не прослави на крсту (Мк. 9, 9; Лк. 4, 41). На питање: „Да ли си ти Христос?“ одговара: „Ти каза“ (Мт. 26, 63–63) или „Ја сам тај“ (Мк. 14, 62). Можда је управо вишезначност титуле Син Човечији разлог због којег Христос управо њу употребљава у својим говори-ма. (Лк. 22, 67–71). Признање Петрово да је Христос Син Божији протумачено је као откривење од стране самог Бога Оца. У том смислу, именом Сина Божијег, Христос је назван 17 пута, од тог броја само пет пута од стране људи. То су осим поменутих места Петровог исповедања, и Христовог признања током суђења, и признање римског капетана после Христове смрти на крсту: „Заиста овај беше Син Божији“ (Лк. 15, 39). На осталим местима, Син Божији се спомиње приликом кушања на гори од стране Сатане (Мт. 4, 3–6; Лк. 4, 3–10) и касније приликом сусрета са бесомучнима (Мк. 1, 24.34; 3, 11–12; 5, 7). Ако упоредимо места на којима се Христос открива као Син Божији, видећемо да и међу самим ученицима постоји разлика када је у питању степен разоткривања. На пример, приликом Преображења (Лк. 9, 28) или приликом васкрсења Јаирове кћери (Мк. 5, 37), у оба случаја, Христос са собом води само тројицу ученика: Јакова, Петра и Јована. Када говори пред народом, Христос говори у параболама, дубљи смисао остаје сакривен. Томе слично, народ приликом обраћања Христу у сваком од три синоптичка јеванђеља увек користи једну исту титулу „Син Давидов“ (Мт. 9, 27; 15, 22; 21, 9; Мк. 10, 47–48, Лк. 18, 38–39). Ова титула, која је укупно 8 пута употребљена у сва три јеванђеља, сваки пут била је упућена од стране слепог који моли за исцељење или жене Самарјанке која тражи помоћ за своју болесну ћерку.

²⁴ Уп. 4. Јездр. 13, 5.

У Јовановом јеванђељу већ на самом почетку писац јеванђеља Христа назива Логосом – Речју кроз коју је све постало и која је постала тело (Јн. 1, 1–14). Касније, у проповеди Јована Крститеља, Христос се по први пут назива јагњетом (Јн. 1, 29). За разлику од синоптичких јеванђеља, Јован много мање користи израз „Син Човечији“ свега 7 пута, а инсистира на богосиновском односу између Бога Оца и Христа као Сина Божијег. Израз Син Божији употребљен је најмање десет пута: Јединородни Син Божији (Јн. 2, 16), Син није дошао да суди већ да спаси свет (Јн. 2, 17), Отац је сав суд дао Сину (Јн. 5, 22), Чуће мртви глас Сина Божијег и оживеће (Јн. 5, 25), Отац је дао Сину да има живот у себи (Јн. 5, 26). Јован прави искорак када тумачи Сина Човечијег као Сина Божијег:

„Јер као што Отац има живот у себи тако даде и Сину да има живот у себи; И даде му власт да суди, јер је Син Човечији“ (Јн. 5, 26–27).

Неколико примера указују на сродност која влада између Јовановог јеванђеља и Парабола:

„И светлост светли у тами и тама је не обузе“ (Јн. 1, 5).

„Јер ће светло синуги изнад земље и тама ће нестати“ (Енох. 58, 2).

„Кад вам казах оно што је земаљско па не верујете, како ћете веровати ако вам кажем оно што је небеско. И нико се није попео на небо осим Онај који сиђе са неба, Син Човечији који је на небу“ (Јн. 3, 12–13).

„Ја, Енох, видех виђење краја, и ниједан од људи неће видети оно што ја видех“ (καὶ γὰρ Ἐνώχ ἶδον τὰ θεωρήματα μοῦός, τὰ πέρατα πάντων, καὶ οὐ μὴ ἴδῃ οὐδὲ εἰς ἀνθρώπων ὡς ἐγὼ ἶδον).²⁵

„И реч постаде тело и настани се међу нама“ (Јн. 1, 14).

„Мудрост не нађе место где би се настанила, па се настани на небу“ (Енох. 42, 1).

„Јер да сте веровали Мојсију веровали бисте и мени јер он писао мени“ (Јн. 5, 47).

„Јер ја знам тајну. Читао сам небеске табле и видео свете списе, и разумем написано у њима“ (Енох. 103, 2).

„Ја сам врата овцама (ἢ θύρα των προβάτων)“ (Јн. 10, 7).

²⁵ 1. Енох. 19, 3. Један од ретких одељака сачуваних на грчком језику. Уп. Charlesworth, J. H. (2004), „Did the Fourth Evangelist Know the Enoch Tradition“? у: *Testimony and Interpretation, Early Christology in Its Judeo-Hellenistic Milieu Studies in Honour of Peter Pokorny, Mrazek, J. and Roskovec, J.* (прир.) T&T Clark International, London and New York, 2004, 227.

„И Господ оваца подиже другу овцу која ће их предводити“ (ὁ κύριος τῶν προβάτων) (Енох. 89–90).

Посматрајући однос који влада између Парабола и Новог Завета, Чарлсворт је поставио хипотезу по којој је четврто јеванђеље, заправо, одговор Јеврејима на питање ко је Син Човечији? Он наводи цитат Јовановог јеванђеља 3, 13; на коме се говори да се нико није узнео на небо осим Сина Човечијег који је са неба сишао.²⁶ Он се позива на традицију која је, по његовом мишљењу, постојала у Јудаизму непосредно пре појаве хришћанства по којој се Енох сматра за „познаваоца“ небеских тајни. Он је најпре узнесен на небеса да би се са истих спустио и тајне објавио. Приметно Христово позивање на Сина Човечијег може бити окарактерисано као покушај оповргавања представе да је Енох Син Човечији. Такође, упућује да су Параболе биле Христу познате те тако индиректно показује и могуће време настанка. Јасно је да је интересовање које влада за Параболе последица употребе звања „Син Човечији“ коју у јеванђељима, када о себи говори, употребљава Христос. Зашто Христос користи ову синтагму? Могуће је да је тако управо зато што је међу Јеврејима она била добро позната. Ако погледамо Јеванђеље по Марку 2, 1–11; где је описан догађај исцељења одузетог, видећемо да јеванђелист не осећа потребу да ближе објашњава њено значење јер он зна ко је то као и група којој се обраћа. Из ког разлога јеванђелист Марко свој „извештај“ започиње управо оваквом констатацијом „Син Човечији има власт на земљи опраштати грехе“? Код Данила, Син Човечији је представљен Старцу Дана након суда. На другом месту Марковог јеванђеља, у 14, 62, говори се о Сину Човечијем који седи са десне стране Силе и долази на облацима небеским. Фраза „на облацима небеским“ преузета је из Данила 7, 13; међутим, говор о суду и моћи да опрашта грехе на земљи ближа је Параболама него Данилу.²⁷

Да су и јеврејски првосвештеници познавали однос ова два звања показује и место у Лукином јеванђељу 22, 67–71 на коме је описан разговор Христа са првосвештеником:

„Ако си ти Христос кажи нам. А он им рече: Ако вам и кажем нећете веровати, А ако вас и запитам нећете ми одговорити, нити ћете ме пустити. Од сада ћете видети Сина Човечијег ка-

²⁶ Више о томе види: Charlesworth, *истио*, 223–239; Voccacini, „Qumran And The Enoch Group...“, 37–66.

²⁷ Sacci, „Qumran and the Dating...“, 388–389.

ко седи са десне стране силе Божије. Сви пак рекоше. Ти си, дакле, Син Божији“.

Енох се изузев у Посланици Јудиној 14. директно не спомиње у новозаветним списима, међутим, постоје места која индиректно показују да је традиција везана за име Енохово била добро позната. Тако на пример, грчки текст у Делима апостолским 7, 52 бележи: *τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἐδίωξαν οἱ πατέρες ὑμῶν; καὶ ἀπέκτειναν τοὺς προκαταγγεΐλαντας περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ δικαίου, οὗ νῦν ὑμεῖς προδόται καὶ φονεῖς γεγένησθε*. Појединачно „ὁ δίκαιος“ се често среће у новозаветним списима на пример у Делима апостолским 22, 14; док се „ἡ ἐλεύσις“ употребљава веома ретко у Новом Завету, а чешће у апокрифима као што су Псалми Соломонови, Завештање дванаесторице патријараха, Грчкој апокалипси Варуховој и др. Нарочито, „ἡ ἐλεύσις“ се употребљава као ознака за први долазак Месије док се ἡ παρουσία унутар новозаветних списа користи као ознака за други Христов долазак.²⁸ Синтаγμα „ἡ ἐλεύσις τοῦ δικαίου“, карактеристична је само са ово место и одговара титули „Праведни“ која се употребљава у Параболама.²⁹ Осим тога, сродност између Откривења и Парабола може се уочити на основу сличности која влада између виђења:

1. Престола Божијег:

„И погледах и видех унутра висок престо. Његов изглед беше као од кристала и точкови околу као сијајуће сунце и околу херувиме. И испод престола протицаше потоци ватре да нисам могао гледати их. И Велика Слава седела је тамо и Његова одећа сијала је јаче него сунце и беше беља од било ког снега...И најсветији који беху близу Њега не напушташе га ни ноћу ни дању“ (Енох. 14, 18).

„И са четири стране Господа Духова видех четири појаве различите од оних који не спавају“ (Енох. 40, 1–2).

„И око престола видех двадесет и четири старешине где седе обучени у хаљине беле и са венцима златним на главама својим. И од престола излажаху муње и гласови и громови и седам свећњака огњених гораху пред престолом, а то су седам духова Божијих. И пред престолом као море стаклено, слично кристалу; и

²⁸ Oegama, G. S. (2006), „The Coming of the Righteous One“ in 1 Enoch, Qumran, and the New Testament“, у: *The Bible and The Dead Sea Scrolls*, The Princeton Symposium on the Dead Sea Scrolls, Charlesworth J. H., (прир.), Volume One, Scripture and The Scrolls, Baylor University Press, Waco, Texas, 2006, 387–389.

²⁹ *Исшо*.

на сред престола и око престола четири жива бића, пуна очију с преда и позади“ (Отк. 4, 4–6).

2. Дрвета живота:

„И ово миришљаво дрво нико смртан не сме да дотакне до великог суда, када ће Он осветити све и довести све до савршенства заувек. Тада ће бити дано праведницима и светима. То воће ће бити храна изабранима“ (Енох. 25, 4).³⁰

„Ко има ухо нека чује шта Дух говори црквама. Ономе ко победи даћу да једе од дрвета живота који је у рају Бога мога“ (Отк. 2, 7).

3. Књиге живота:

„У те дане видех Главу Дана како се поставио на престолу Своје Славе и Књиге живота беху отворене пред Њим“ (Енох. 47, 3).

„И друга се књига отвори која је Књига живота, и беше суђено мртвима по делима својим као што је записано у књигама“ (Отк. 20, 12).

4. Васкрсење мртвих:

„И у те дане, земља ће вратити оне који су сахрањени у њој, и Шеол ће вратити оне које је примио, и Пакао ће вратити оне које дугује“ (Енох. 25, 4).

„И море даде мртве који су у њему, и смрт и пакао дадоше мртваци који бејаху у њима, и бише суђени свако по делима својим“ (Отк. 20, 12–13).

Велика сличност која влада између ова два списка не доказује да је писац Парабола користио Јованово Откривење као инспирацију. Осим Парабола, сличност постоји и са другим апокрифним списима али је она далеко мања и на први поглед неуверљива. Не осећа се континуитет визија, течност у говору, узбуђење видеоца које преноси на читаоца, већ су визије хладне и оскудне, вештачки уметнуте у текст који се не уклапа по сваку цену у целину.³¹ Пре се сличност која влада између

³⁰ *Исш.*

³¹ Сличности међу визијама могу се уочити са већином апокрифа. Уп. звезде уместо духова – Отк. 9, 1; 1. Енох. 18, 21; 2. Енох., Вазнес. Ис.; Анђели ветрова и вода – Отк. 6, 8; 9, 11; 2. Енох.; Престо Божији – Отк. 4; 1. Енох. 14; 2. Енох., 4. Јездр.; Небески храм – Отк. 8, 3 – 11, 19; 14, 15 – 15, 5; 16, Завешт. Лев., 1. Енох. 53; Оде Солон.; Вазнес. Мој.; Књиге небеске – Отк. 3, 5; 5, 1; 20, 15; 21, 27; 1. Енох. 81; 2. Енох.; Јуб.; Завешт. Лев. итд. Књига живота – Отк. 3, 5; 13, 8; 20, 12; 21, 27; 1. Енох. 47, 81; Јуб.; Отк. Вар.; Завешт. Авр. итд.

поменутих списа може објаснити као заједничко јудејско порекло и традиција која је писцима била заједничка и добро позната. Корени порекла могу се тражити у старим традицијама трећег века претхришћанске ере (Астрономске тајне, Нојев фрагмент), док су делови сродни Данилу (Параболе) пореклом вероватно из периода Хасмонејске управе Јудејом или како Чарлсворт сматра из периода владавине Ирода Великог.³² Спорни део 70–71, у коме се Енох поистовећује са Сином Човечијим, а за који Колинс налази да је каснији додатак, не мора да буде нужно постхришћански.³³ „Двоструки епилог“ указује на извесну интервенцију али она не мора бити реакција на хришћанство већ тешкоћа приликом превода етиопске синтагме *walda sab* која се у етиопском рукопису среће у неколико облика сродног значења.

2. Месијанска звања у Параболама

Од укупно четири употребљена звања, Праведни (*ṣādeq*) и Помазани (*mas/ših/h*) су коришћена веома ретко, супротно томе Син Човечији, у неколико облика (*walda sab*, *'walda be'si* или *walda 'eg^{vv}āla 'emma-heuāw*) односно Изабрани (*x/heru*) веома често најчешће у контексту есхатолошке фигуре.³⁴ Свако од употребљених звања односи се на једну личност којој се приписује преегзистентност, која седи на престолу славе и има моћ да суди и васкрсава. Месија је у контексту Парабола небеско биће јер се открива приликом Еноховог узношења на небеса. Поред помена Сина Човечијег, спомињу се још два звања Глава Дана и Господ Духова али се оне односе на божанско биће. Глава Дана помиње се код пророка Данила док је титула Господ Духова карактеристична за Параболе.

2.1. Праведни

„Праведни“ (етиоп. *ṣādeq*; грч. ὁ δίκαιος), је употребљен у облику придева једине без модификоване именице. У Параболама 38, 2

³² Више о тезама које су поставили Бокачини и Чарлсворт било је на почетку уводног дела „Време настанка“.

³³ Уп. Collins, J. J. and Nickelsburg, G. W. E. (1992), *Ideal Figures in Ancient Judaism, Profiles and Paradigms*, Sholares Press, 1980, 123. Black, M., „The Messianism of the Parables of Enoch, Their Date and Contribution to Christological Origins“, у: *The Messiah, The First Princeton Symposium on Judaism and Christian Origins, Development in Earliest Judaism and Christianity*, Charlesworth J. H. with J. Brownson J., Davis M. T., Kraftchick S. J. and Segal A. F. (прир.), Fortress Press, Minneapolis, 1992, 165.

³⁴ VanderKam, „Righteous One...“, 172.

може бити тумачен двојачко. Неколико рукописа чита $\text{\textcircled{f}adeq}$ у фрази $\text{wa-soba y\textcircled{a}star\textcircled{e} i \textcircled{f}adeq baga\textcircled{s}somu la- \textcircled{f}adeq\textcircled{a}n$ (када се праведни појави пред лицем праведног) и овакав вид читања приметан је у већини преведених одељака.³⁵ Чарлс нуди за решење апстрактну именицу „праведност“ и чита у свом критичком издању (када се праведност појави пред лицем праведног).³⁶ Од корена $\text{\textcircled{f}dq}$ појављују се две форме. Именица $\text{\textcircled{f}edq}$ и придев $\text{\textcircled{f}adeq}$. У два случаја када $\text{\textcircled{f}adeq}$ следује dama (крв) није могуће применити придев. Уколико би се придев применио у смислу титуле добила би се фраза „праведни пате“ (множина). Контекст 47, 1 строго предлаже да се придев у једнини примени у колективном смислу: $\text{wa-ba-we'etu mawa'el'argat \textcircled{f}alota \textcircled{f}adeq\textcircled{a}n / wa-dama \textcircled{f}adeq \textcircled{e}menna medr qedma \textcircled{e}gzi'a manfas\textcircled{a}t$ (тих дана уздигнуће се молитва праведног (једнина) и крв праведна са земље пред Господом Духова).³⁷ Једино место где је $\text{\textcircled{f}adeq}$ употребљен у смислу есхатолошког вође је 53, 6; у фрази $\text{wa-\textcircled{e}m-dexra-ze y\textcircled{a}stare'}$ и $\text{\textcircled{f}adeq waxeru\textcircled{y} b\textcircled{e}ta me\textcircled{s}teguba`a zi`ahu}$. Већина преводилаца ово место преводи као глагол у каузативу: „И после тога Праведни и Изабрани учиниће да се кућа његове заједнице појави.“³⁸ Звање „Праведни“ како на овом месту тако и у другим случајевима, у контексту есхатолошког вође, појављује се удружено са титулом Изабрани.

2.2. Изабрани

Независно од тога „Изабрани“ (етиоп. x/hegu ; грч. $\text{\textcircled{e}k\textcircled{e}k\textcircled{t}\textcircled{o}\textcircled{s}}$), је звање које је употребљено укупно 17 пута у контексту изабране есхатолошке фигуре. На месту:

39, 6: Енох види Изабраног праведности и вере ($\text{xeru\textcircled{y}a la \textcircled{f}edq wa-za-h\textcircled{a}ym\textcircled{a}not$);

³⁵ Сви наводи етиопског текста преузети су из анализе коју је за потребе симпозијума на Универзитету у Принстону приредио VanderKam J. C. Уп. VanderKam, *исѿо*; Knibb, M. A. (1978), *The Etiopic Book of Enoch*, A New Edition in The Light of The Aramic Dead Sea Fragments, in consultation with Edward Ullendorf, Oxford at The Clarendon Press 1978. Превод на српски језик је сопствени самосталан превод са енглеског језика „*The Book of Enoch*“, Charles, *Апосѿрѿа...*, уз консултовање неколико приређивача међу којима су: Charlesworth, J. H., *The Old Testament...*; Nickelsburg, VanderKam, *1Enoch...*

³⁶ Charles, *Апосѿрѿа...*, 209.

³⁷ „Крв праведна“ Чарлс тумачи као алузију на проливену крв од стране Александра Јанеја 95. године пре Христа. Вадел тумачи као хришћанску интерполацију и повезује са Христовим страдањем. Уклањањем 46, 3; где је описан Син Човечији који је праведност, како даље наводи, наставак 47 имао би смисла. Уп. Charles, *исѿо*, 215. Waddel, J. A. (2012), *The Messiah*, With Greek and Latin Fragments, English Translation, Introduction, and Concordances, T&T Clark Jewish and Christian texts Series, 2012, 71.

³⁸ VanderKam, „Righteous One...“, 172.

40, 5: Енох види анђеле и четири обличја која окружују Господа Духова. Један од обличја благосиља Изабраног и Оне које се држе Господа Духова (ʿenza yebāreko la-xeruy wa-la-xeruyān ʿella sequlan ba-ʿegziʿa manfasāt).

45, 3: у другој Параболи, Енох види „Мог Изабраног“ који ће сести на престо славе (wa-ba –yeʿeti ʿelat yenabber diba manbara sebhat херуеуа). При крају истог одељка, на месту: „И њихове душе ће ојачати када буду видели Мог Изабраног и оне који су дозивали моје славно име“, употребљен је придев у једнини мада би се могло превести и са придевом у множини, дакле, Моје Изабране (la-xeruya).

45, 4: И учинићу да Мој Изабрани станује међу њима, и преобразићу небо и учинићу вечни благослов и светлост (ʿannabero māʿ kalomu la-xeruya ziʿaya). У неколико рукописа такође је употребљен плурал (la-xeruya).

48, 6: У овом одељку придев је употребљен да би описао преегзистентност Сина Човечијег, написано је малим почетним словом није у функцији звања већ је описује: „И из тог разлога је изабран и скривен пред Њим пре стварања света и заувек.“

49, 2: „Изабрани“ је употребљено у виду звања у једнини (ʿesma херуу qома): „...јер је Изабрани постављен пред Господом Духова и његова слава је у све векове векова.“

49, 4: Може бити тумачено на два начина „јер је он изабран пред Господом Духова“ или „јер је он Изабрани пред Господом Духова“ (ʿesma херуу weʿetu ba-qedma ʿegziʿa manfasāt) као придев али и као именица употребљена у смислу звања.

51, 3: У контексту „васкрсења“ Шеол враћа своје мртве и земља сахрањене у њој, „Мој Изабрани“ сешће на престо своје славе и излити све тајне мудрости и савете.

51, 5: Тих дана „Изабрани“ ће устати, мада је могуће превести и изабрани који је устао, у прошлом времену (херуу tanšeʿa).

52, 6: Изабрани пред металним планинама које се топе у његовом присуству. Звање је употребљено у есхатолошком контексту (qedmēhu la-xeruy yekawwenu kama māʿāra gerā ba-qedma ʿessāt).

52, 9: Исти контекст као и у 52, 6.

53, 6: Истовремено употребљене оба звања „Праведни „ и „Изабрани“ који ће учинити да се заједница његових изабраних оствари.

55, 4: Као и у претходном месту 45,3, говори се о Изабраном који ће сести на престо славе (terʿayewwo hallawakemu la-xeruya ziʿaya kama yenabber westa manbara sebḥateya wa yek^{vv}ēneno).

61, 5: Говори о дану Изабраног (ba-ʿelata херуу) када ће као и у 51, 3 „Изабрани“ боравити са изабранима, онима који су страдали у пу-

стињи или онима који су били прождерани од звери и од риба морских (ba-‘elata херуу).

61, 8: Још једном се помиње „Изабрани“ на престолу славе у контексту суда: „И Господ Духова постави Изабраног на престо славе. И он ће судити свим делима светих на земљи“ (wa-‘egzi’ a manfasāt diba manbara sebḥatiḥu ’anbaro la-херуу).

61, 10: „Изабрани“ заједно са анђелима небеским пред Господом Духова.

62, 1: Позивају се цареви и моћници да препознају Изабраног уколико су кадри (emma tekelu ’a meroto la херуу).

Како може да се примети, епитет „изабрани“ може се срести у свакој од три Параболе. У првој од њих, у 38–44; у другој на местима 45–57. и у трећој у 58–59. На само једном од тих места, у 61. глави о Изабраном се говори у контексту Сина Човечијег који, како се наводи у продужетку исте главе, седи на престолу славе, дакле говори се о истој изабраној личности која је Син Човечији: „И Господ Духова постави Изабраног на престо славе“; даље у 62. глави: „Отворите очи и подигните трубе ако сте кадри да препознате Изабраног“ и надаље, у 62, 3–16: „И бол ће их обузети када буду видели Сина Човечијег како седи на престолу Своје славе“.

2.3. Помазаник

Звање „Помазаник“ (етиоп. mas/ših/ih; грч. ὁ χριστός) среће се свега два пута у 48, 10 и 52, 4. У првом одељку говори се о царевима и моћницима земаљским који ће пасти у руке Изабраног и изгорети као слама у ватри пред лицем Изабраног јер су се одрекли Господа Духова и Његовог Помазаног (la-‘egzi’ a manfasāt wa-la mašihū). У другом одељку, говори се о визији металних планина које ће служити владавини „Помазаног“.

2.4. Син човечији

Звање „Син Човечији“ (етиоп. walda sab; грч. ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου), употребљена је 16 пута у три облика.

1. Walda sab, у множини (припадник људске врсте); Облик се најчешће среће у другој Параболи Енох. 46, 2–4, и 48.

2. Walda be’si, у једнини, употребљен свега четири пута у 62, 5; два пута у 69, 29; и у 71, 14. Мада се у 62, 5 може превести и као „Овај Син Човечији који седи на престолу славе (la zeku walda be’si ’enza yenabber diba manbara sebḥatiḥu). Последњи помен је у 71, 14, где се поистове-

ћује Енох са Сином Човечијим: „Ти си Син Човечији који је рођен у праведности“ (anta we'etu walda be'si za-tawaladka le šedq).

3. Walda 'eg^{vv}āla 'emma-ḥeyāw, Син Човечији, од жене рођен – мајке свих живих бића или Евин потомак.³⁹ Овај облик је најчешће употребљен у Етиопској Библији, како у Старом тако и у Новом Завету. У Параболама се употребљава осам пута, у трећој Параболи и завршном одељку на местима 62, 7; 9; 14; 63, 11; 69, 26; 27; 70, 1; 71, 17. Одељак 62, 7, расправља о тајновитости Сина Човечијег који ће се открити изабранима. 62, 14 наговештава да ће после суда безаконицима, Син Човечији боравити са изабранима заувек. У 63, 11; говори се о моћницима који ће се постидети у његовом присуству. Даље, у 69. глави, говори се о уништењу грешника и радости праведника. Последња два одељка говоре о узношењу Еноховог имена пред Сином Човечијим и Господом Духова. У последњој глави, након 14. стиха где је Енох поистовећен са Сином Човечијим (употребљен облик walda be'si, једнина), овог пута се у 17. стиху поново спомиње Син Човечији (употребљен облик walda 'eg^{vv}āla 'emma-ḥeyāw), који ће боравити са изабранима.

2.5. Ко је Син Човечији?

Последња глава Парабола, предмет је бројних анализа управо због поистовећења Еноха са Сином Човечијим. Већина стручњака испитује могућност да је 71. каснији додатак како због контрадикторности по питању идентитета Сина Човечијег тако и због тога што писац након последњег виђења које је закључак, накнадно, у последњој 71. глави, описује претходно описана два виђења Престола Божијег што ствара утисак двоструког епилога. У енглеском и грчком преводу 71, 14 преведено је са:

„And that angel came to me (Enoch), and greeted me with his voice and said to me: ‘You are the Son of Man who was born to righteousness and righteousness remains over you and righteousness of the Head of Days will not leave you.’“⁴⁰ (Ти си Син Човечији који је рођен у праведности и праведност почива над тобом и праведност Главе Дана неће те напустити) односно:

³⁹ Осим ова три облика, изузетно у два од откривених 29 рукописа, у 62, 5; употребљен је облик walda b`esit – од жене рођен. Овај облик би могао бити додатак хришћанина који идентификује Еву са Маријом. Уп. Caragounis, C. C. (1986), *The Son of Man, Vision and Interpretation*, Mohr J. C. B. (Paul Siebeck) Tübingen, 1986, 106.

⁴⁰ Charles, *Апоcrypha...*, 237.

„Ουτος (Μιχαήλ) ηλθε προς εμε, με εχαιρετισε με την φωνην του και μου ειπε 'Συ εισαι Υιός του Ανθρώπου, ο γεννηθεις δια δικαιοσύνην· δικαιοσύνη κατοικει επι σε και η δικαιοσύνη του Παλαιου των Ημερων δεν σε εγκαταλείπει.“⁴¹

У етиопском изворном тексту при употреби синтагме „Син Човечији“, на кључним местима, када се говори о Сину Човечијем у есхатолошком смислу и у случају када се поистовећује са Енохом, прави се разлика у употреби. Син Човечији који седи на престоу славе је *walda 'eg^{vv}āla 'emma-ḥeyāw*, који се у етиопској традицији употребљава искључиво за Христа, док је Енох – син човечији, *walda be'si*, облик који се у етиопској традицији никада не употребљава за Христа.⁴² Слично томе, и у 60, 10: Енох се назива сином човечијим, овог пута употребљава се облик *walda sab'*, који означава припадника људске врсте, тј. човека у речнику пророка Језекиља. Употреба исте синтагме у виду три различита облика није случајност већ управо указује на чињеницу да иста има вишеструко значење тј. да писац свесно прави разлику између Еноха праведника међу људима у 71, 14; у смислу којем се спомиње и у ангелолошком делу Енохове књиге 1, 2; 12, 4; 15; и Сина Човечијег, који је небеско биће, месијанска фигура. Како се ни у енглеском нити у грчком преводу не прави разлика међу значењима претпоставља се да су сва три етиопска израза заправо превод са арамејског у којем разликовање постоји. У том случају би етиопски *walda sab* био превод арамејског *ברך דגברא*, док би *walda be si* одговарао арамејском *ברך דגברא*, односно *walda 'eg^{vv}āla 'emma-ḥeyāw* арамејском *ברך דגברא*.

У енглеском преводу Чарлса, прво лице једнине је преведено у облику показне заменице трећег лица једнине где се анђео обраћа Еноху речима уместо са: „Ти си Син Човечији“ речима „Ово је Син Човечији“.⁴³ Овакав поступак може бити окарактерисан као покушај да се превазиђе контрадикторност са остатком текста који без сваке сумње описује Сина Човечијег као небеско преегзистентно биће. Уколико Син Човечији постоји пре него што су сунце и небеска тела

⁴¹ Уп. Charlesworth, „Did the Fourth...“, 225.

⁴² Collins, A. Y. and Collins, J. J. (2008), *King and Messiah a Son of God, Divine, Human and Angelic Messianic Figures in Biblical and Related Literature*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan/Cambridge, UK; 2008, 92.

⁴³ У издању из 1893. године Чарлс синтагму „we etu walda be si“ преводи као треће лице једнине напомињући да је намерно употребио мало почетно слово за син човечији, како би направио разлику између етиопског израза који се разликује од референци које се односе на Сина Човечијег у виду титуле. Касније, у преводу из 1913. године, исто место преводи са „Ти си Син Човечији рођен у праведности“. Уп. Sacci, P., „Qumran and the dating...“, 377.

створени, не може се поистоветити са Енохом који је седми од Адама. Блек, у том смислу, са правом закључује да се о преегзистентности не може закључивати само на основу текста:

„Заиста пре него су сунце и небеска тела створени, пре него су звезде начињене, Његово име је именовано пред Господом Духова“ (Енох. 48, 3).

На такав начин дотично место се може тумачити као да је име Сина Човечијег именовано пред Господом Духова пре стварања.⁴⁴ На другом месту, 48, 6 јасно се дефинише да је Син Човечији изабран и скривен пре стварања:

„И из тог разлога је изабран и скривен пред Њим пре стварања света и заувек“.

Како није било могуће игнорисати 48, 6; постојали су покушаји да се преегзистентност Изабраног – Сина Човечијег протумачи пројекцијом промисла, тј. као последица замисли „ума“ Божијег.⁴⁵ Међутим, у визији коју Енох саопштава, Син Човечији седи на престолу славе у присуству Господа Духова. Како је могуће да Енох у визији заправо „види“ Божију промисао? Ако се занемари вечно изабрање Сина Човечијег као основна препрека за поистовећење Еноха са Сином Човечијим, не могу се игнорисати бројна места која говоре о есхатолошкој улози истог приликом васкрсења мртвих и суда.⁴⁶

На самом почетку 37, 1 Енох се спомиње у контексту људског бића као седмо колено од Адама, у завршном делу поистовећује се са Сином Човечијим. Вадел при покушају да реши проблем разматра могућност Енохове трансформације од људског ка небеском бићу тако што разликује два типа Еноховог узношења.⁴⁷ Прво је узношење телом:

„И велика трема ухвати ме и страх ме обузе, и моје слабине попустише, и узде се моје распустише, и погнух главу“ (Енох. 60, 1–3).

„И на том месту очи моје видеше Изабраног праведности и вере...“ (Енох. 39, 6а).

„Дуго су очи моје гледале то место...“ (Енох. 39, 10).

⁴⁴ М. Black, „Messianism...“, 145–168.

⁴⁵ Black, исто.

⁴⁶ Уп. 1. Енох. 51, 5а; 61, 8; 61, 9; 62, 11 и др.

⁴⁷ Waddel, *Messiah...*, 50.

Друго је узношење духом:

„И десило се после тога да мој дух беше узнесен и подигнут на небеса“ (Енох. 39, 10).

Међутим, објашњење да се овде заправо говори о Еноховој трансформацији од људског ка небеском месијанском бићу не расветљава околност дуплог епилога. Уколико се и прихвати овакво објашњење онда се поставља питање кога онда Енох види у првом типу узношења када будући узнесен телом гледа очима Сина Човечијег у 46, 1? Да ли је могуће да Енох у визији гледа себе самог и који је смисао таквог виђења? Не може се порећи чињеница да је традиција везана за Еноха била снажна струја која је постојала у јудејству непосредно пре и после појаве хришћанства. Слично томе, не може се занемарити „осећај“ да су поједини представници такве струје извршили интервенцију у тумачењу Сина Човечијег. Могућност по којој је одређена група тумачила Сина Човечијег као Еноха није довољан разлог да се визија онога који је гледа поистовети са њеним тумачењем. Због неслагања које постоји између 71, 14 и осталих делова књиге, „дуплог епилога“ на крају и очигледној преегзистентности која се приписује Сину Човечијем, не може се избећи утисак да Енох није Син Човечији јер би у супротном говорио о себи самоме како васкрсава и суди мртвима, поражава царе и моћнике и седи под крилом Господа Духова. Енох у визији види Сина Човечијег који је сакривен од света пре стварања и чију објаву најављује. Син Човечији тек треба да дође, да порази моћнике овог света и успостави царство мира:

„Он ће бити штит и ослонац праведницима куда они иду да не падну, и он ће бити светло кроткима, и нада онима забринутог срца. И они што живе на земљи пашће и дивиће се пред Њим и хвалиће, благосиљаће и славиће песмом Господа Духова. Из тог разлога је изабран и скривен пед Њим пре стварања света и заувек“ (Енох. 48, 4–6).

„И после тога, Праведни и Изабрани учиниће да се кућа његове заједнице појави: убудуће они више неће бити ометани у име Господа Духова“ (Енох. 53, 3).

Долазак Сина Човечијег није јасно формулисан. Он треба да дође, говори се дакле о будућем догађају, и треба да победи свет, оснује царство мира и заједницу оних који ће величати име Господа Духова, али и да васкрсава, суди, борави са праведницима на изабраном месту:

„И у те дане Изабрани ће устати, и изабраће праведнике и свете међу њима јер је близу дан који је одређен да буду сачувани“ (Енох. 51, 2).

„И земља ће се радовати и праведници ће боравити на њој“ (Енох. 51, 5б).

„И Изабрани ће боравити са изабранима“ (Енох. 61, 4).

„И Господ Духова постави Изабраног на престо славе и Он ће судити свим делима светих на земљи“ (Енох. 61, 8).

Нагласак који је стављен на долазак Сина Човечијег који треба да посети земљу и борави са изабранима наговештава прехришћанско порекло списа јер би хришћански аутор вероватно више говорио о другом доласку у слави с обзиром да је први већ био. У 71. глави анђеосе обраћа Еноху речима:

„Ти си Син Човечији који си рођен у праведности и праведност почива на теби и праведност Главе Дана неће те напустити. Он објављује теби мир који долази у име света“ (Енох. 71, 14).

Дакле, Енох јесте син човечији – припадник људског рода (*walda be'si*), који је праведан али његова улога јесте да објави свету да мир долази. Представник мира је Син Човечији који се на самом крају, два стиха испод, поново назива Сином Човечијим (*walda 'eg^{vv} āla 'emma-ḥeyāw*) у облику у којем се увек појављује када говори о Сину Човечијем у контексту месијанске титуле.

3. Закључак

Чињеница да рукопис Парабола није пронађен у кумранском налазишту не утиче на решење проблема који се тиче времена настанка списа јер постоје бројни разлози који могу оправдати њихово одсуство, а да притом не постоје докази у прилог томе да је спис дело хришћанског аутора. На основу сличности које су уочене између пророка Исаије и Данила, а које се односе на терминологију, може се закључити да пореклом писаца потиче из јудејске средине. Повезаност са новозаветним списима, употреба звања Син Човечији, као и однос између Син Човечији – Син Божији, пре указује на чињеницу да су Параболе биле познате међу Јеврејима у Христово време, Христу и јеванђелистима такође, него да су Параболе постхришћански производ. Употреба израза Син Човечији на етиопском језику, у неколико облика, указује на њихово семитско порекло, вероватно на изворни арамејски језик као и на разликовање изме-

ђу сина човечијег који је људско биће и Сина Човечијег употребљено у виду звања због чега је не случајно направљена разлика између *be'si* и *walda 'eg^v 'ala 'emma-ḥeyāw*. Узимајући у обзир да писац прави разлику када говори о Сину Човечијем у виду звања и сина човечијег у смислу припадника људске врсте коришћењем различитих израза, као и да се визије које Енох саопштава односе на треће лице које је преегзистентно, које суди мртвима и васкрсава мртве и седи под крилом Господа Духова на престолу славе, оно се не може поистоветити са Енохом визионарем иако се у 71, 14 анђеолобраћа Еноху речима: „Ти си Син Човечији“ јер би онда Енох говорио о себи самоме. Дупли епиглог у 71. глави указује на интервенцију редактора али она не мора бити из времена хришћанске ере. У Параболама есхатолошки Син Човечији није Енох, његов се долазак тек очекује, док је Енох праведник међу синовима човечијим, весник који објављује свету да мир – Син Човечији долази.

Библиографија:

Извори

Свето Писмо Старог и Новог Завета (2010), Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, Београд.

Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ (2000), Το πρωτοτυπο κειμενο με νεοελληνικη μεταφραση, ΕΚΔΟΣΗ Ε, ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, ΑΘΗΝΑ.

Charlesworth, J. H. (1983), *The Old Testament Pseudepigrapha*, Apocalyptic Literature & Testaments, New translation from Authoritative Texts with Introduction and Critical Notes by an International Team of Scholars, Duke University, Doubleday & Company, Inc., Garden City, New York.

Charles, R. H. (1906), *The Ethiopic version of the book of Enoch*, edited by twenty-three mss. together with The Fragmentary Greek and Latin Version, Oxford, Clarendon Press.

Charles, R. H. (1913), *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in english with introduction and critical and explanatory notes to the several books*, Volume II, Pseudepigrapha, Oxford.

Dillmann A. (1906), *Ethiopic Grammar*, revised by C. Bezold, Second edition, Translated by Crichton, J. A., Wipf Stock Publishers, Eugene, Oregon.

Флавије, Ј. (2008), *Јудејске сџарине*, с енгл. превео Владан Добривојевић, Двери, Београд.

Јовановић, Т. (2005), *Апокрифи сџарозавешни према српским преписима*, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд.

Knibb, M. A. (1978), *The Ethiopic Book of Enoch*, A New Edition in The Light of The Aramic Dead Sea Fragments, in consultation with Edward Ullendorf, Oxford at The Clarendon Press.

McCracken, A. (2009), *The Book Of Enoch*, A Modern English Translation of the Etiopian Book Of Enoch with introduction and notes by McCracken, A., S. O. A. S. Library at the University of London.

Nickelsburg, G. W. E. (2004), VanderKam J. C., *1Enoch, A New Translation*, Fortress Press, Minneapolis.

Osterley, W. O. (1917), *The Book of Enoch*, translated by Charles, R. H., D. Litt., D. D, SPCK, London.

Weber, E. (1983), *Kumranski rukopisi iz pećina kraj Mrtvog mora*, BIGZ.

Литература

Black, M. (1992), „The Messianism of the Parables of Enoch, Their Date and Contribution to Christological Origins“, *The First Princeton Symposium on Judaism and Christian Origins, The Messiah, Development in Earliest Judaism and Christianity*, Charlesworth, J. H. with Brownson, J., Davis, M. T., Kraftchick, S. J. and Segal, A. F. editors, Fortress Press, Minneapolis.

Boccaccini, G. (2006), „Qumran And The Enoch Group: Revisiting The Enochic-Essene Hipotesys“, *The Bible and The Dead Sea Scrolls, The Princeton Symposium on the Dead Sea Scrolls*, Charlesworth, J. H. editor, Volume One, Scripture and The Scrolls, Baylor University Press, Waco, Texas.

Caragounis, C. C. (1986), *The Son of Man, Vision and Interpretation*, Mohr J. C. B (Paul Siebeck) Tübingen.

Charlesworth, J. H. (1992), „From Messdianology To Christology: Problems and prospects“, *The Messiah, The First Princeton Symposium on Judaism and Christian Origins, Development in Earliest Judaism and Christianity*, ed. Charlesworth, J. H. with Brownson, J., Davis, M. T., Kraftchick, S. J. and Segal, A. F., Fortress Press, Minneapolis.

Charlesworth, J. H. (2004), „Did the Fourth Evangelist Know the Enoch Tradition? Testimony and Interpretation“, *Early Christology in Its Judeo- Hellenistic Milieu, Studies in Honour of Petr Pokorny*, edited by Jiri Mrazek and Jan Roskovec, T&T Clark International, A Continuum imprint.

Charlesworth, J. H. (2008), „The Parables of Enoch and the Apocalypse of John“, *The Pseudepirapha and Christian Origins*, Essays from the Studiorum Novi Testamenti Societas, Oegama, G. S. and Charlesworth, J. H. editors, T&T Clark Jewish And Christian Texts Series.

Charlesworth, J. H. (2013), „The Date and Provenience of the Parables of Enoch“, *Parables of Enoch, A paradigm Swift*, Charlesworth, J. H. and Darrell, I. Bock editors, T&T Clark.

Collins, A. Y. and Collins, J. J. (2008), *King and Messiah a Son of God, Divine, Human and Angelic Messianic Figures in Biblical and Related Literature*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan/Cambridge.

Collins, J. J. (1998), *The Apocalyptic Imagination, An Introduction to Jewish Apocalyptic literature*, Second edition, William B. Eerdmans Company, Grand Rapids, Michigan/ Cambridge, UK.

Collins, J. J. and Nickelsburg G. W. E. (1980), *Ideal Figures in Ancient Judaism, Profiles and Paradigms*, Sholares Press.

Garnet, P. (2006), „Atonement, Qumran and The New Testament“, *The Bible and The Dead Sea Scrolls*, The Princeton Symposium on the Dead Scrolls, Charlesworth, J. H., Volume One, Scripture and the Scrolls, Baylor University press, Waco, Texas.

Gnilka, J. (2003), *Prvi kršćani, Izvori i početak Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

Isaac, E. (2006), „Enoch And Arhangel Michael“, *The Bible and The Dead Sea Scrolls*, The Princeton Symposium on the Dead Sea Scrolls, Charlesworth, J. H. editor, Volume One, Scripture and The Scrools, Baylor University Press, Waco, Texas.

Millik, J. T. (1976), *The Books of Enoch, Aramaic Fragments of Qumran Cave 4*, Oxford.

Nickelsburg, G. W. E. (2004), *1Enoch, A New Translation*, Fortress Press, Minneapolis.

Oegama, G. S. (2006), „‘The Coming of the Righteous One’ in 1 Enoch, Qumran, and the New Testament“, *The Bible and The Dead Sea Scrolls*, The Princeton Symposium on the Dead Sea Scrolls, Charlesworth, J. H. editor, Volume One, Scripture and The Scrools, Baylor University Press, Waco, Texas.

Oegama, G. S. (2008), „The Pseudepigrapha and the Narratives in Luke-Acts“, *The Pseudepigrapha and Christian Origins*, Essays from the Studiorum Novi Testamenti Societas, edited by Oegama G. S. and Charlesworth J. H., T&T Clark Jewish And Christian Texts Series.

Schiffman, L. H. (1992), „Messianic Figures and ideas in the Qumran Scrolls“, *The Messiah*, The First Princeton Symposium on Judaism and Christian Origins, Development in Earliest Judaism and Christianity, Charlesworth, J. H. with J. Brownson, Davis M. T., Kraftchick S. J. and Segal A. F. editors, Fortress Press, Minneapolis.

Sacci, P. (2006), „Qumran and the dating of Parables of Enoch“, *The Bible and The Dead Sea Scrolls*, The Princeton Symposium on the Dead Sea Scrolls, Charlesworth, J. H. editor, Volume One, Scripture and The Scrools, Baylor University Press, Waco, Texas.

Томић, И. (1997), „Есенске апокалипсе“, *Хришћанска мисао* 4–8 / (1997), 3–4.

Томић, И. (2004), *Прошљивници есенске заједнице у кумранским сџисима*, Богословски факултет Српске Православне Цркве, Београд.

Томић, С. (1986), *Pristup Bibliji*, Zagreb.

VanderKam, J. C. (1992), „Righteous One, Messiah, Chosen One and Son of Man in 1 Enoch 37–71“, *The First Princeton Symposium on Judaism and Christian Origins, The Messiah, Development in Earliest Judaism and Christianity*, Charlesworth, J. H. editor with J. Brownson, M. T. Davis, S. J. Kraftchick and A. F. Segal, Fortress Press, Minneapolis.

VanderKam, J. C. (2001), „The Interpretation of Genesis in 1 Enoch“, *The Bible and the Qumran*, Studies in the Dead Scrolls and Related Literature, Text, Shape and Interpretation, Flint P.W. editor with the Assistance of Tae Hun Kim, William B. Eerdmans, Publishing Company, Grand Rapids, Michigan/Cambridge, UK.

VanderKam, J. C. (2006), „The Apocripha And Pseudepigrapha At Qumran“, *The Bible and The Dead Sea Scrolls*, The Princeton Symposium on the Dead Sea Scrolls, Charlesworth J. H. editor, Volume One, Scripture and The Scrolls, Baylor University Press, Waco, Texas.

Waddel, J. A. (2012), *The Messiah, With Greek and Latin Fragments, English Translation, Introduction, and Concordances*, T&T Clark Jewish and Christian texts Series.

Примљено: 24. 11. 2014.

Исправљено: 3. 12. 2014.

Одобрено: 5. 12. 2014.

THE MESSIAH TITLES IN ENOCH PARABLES

Ljiljana Jovanović

Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade

Summary: *The thesis explores the relation between Messiah titles in Enoch Parables and New Testament manuscripts by comparative literary analyses. The aim of the document is to identify the similarities and dissimilarities among above mentioned texts and at the same time to answer the question who Enoch the Son of Man is?*

Key words: *Enoch Parables, Messiah Titles, Son of Man.*